„...mintha ott se lettünk volna”

(Két Ruszt-rendezésről)

Jamie Tyrone, amikor anyja, Mary, morfiumos állapotban a múlt feltétlen, s immár feltétel nélküli érvényességét jelképező menyasszonyi ruhával a kezében feltűnik a színen, Swinburne Búcsú-ját kezdi szavalni. Az O'Neill-darab (Hosszú út az éjszakába) befejező jelenetében vagyunk, mélyen benn az éjszakában, a négy Tyrone egzisztenciális vergődésének kimerevített pillanatában.

A jelenet a megtérés jelenete, kétféle értelemben is. Mary *vallásos* megtérése (zárdába vonul) a nem csupán egzisztenciáját, de erkölcsi tudatát is vesztett, a megismerés további lehetőségét feladó személyiség beismert kudarca. A Swinburne-verssel Jamie — apja s öccse nevében is — a végső, a személyiség minden öntörvényű, egzisztenciális vonatkozását megszüntető kudarc felé a távolságtartás morális gesztusát jelzi és jelképezi:

Menjünk, menjünk tovább; ő [meg se lát.
Még egyszer, együtt, zengjük el [dalát:
ő is tán, tűnt szavakra és napokra
gondolva, visszafordul arra, rád:
de már mi mintha ott se lettünk [volna —
s bár minden ember résztvevő [barát:
ő meg se lát.

(Babits M. fordítása)

A vers (itt!) nem csupán a Mary Tyrone-tól való elkülönülés közvetett kifejeződése, de egy-

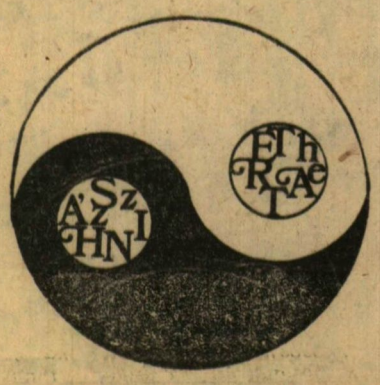

szersmind annak a nézőpontnak a felvétele, ahonnan az adott létezés tragikuma mellett az ittlét morális bizonyossága, ezzel együtt: folytonossága is megélhető távolságba kerül. Ahol a „menjünk, menjünk tovább” nem elsősorban búcsúvétel a másik (Mary) egzisztenciájától, hanem az önmagunk egzisztenciájához s annak lényegéhez való közelítés és megtérés *morális* parancsa.

Az O'Neill-darab belső, logikai természetéből s szellemből immanensen következő lezárás Ruszt rendezésében kompozicionális felerősítést nyer. Azzal, hogy hogy a rendező a darab elé bocsátja (annak szerves egységeként) O'Neill feleségének írt leveléből kiragadott vallomását, nem tesz mást, mint — a befejező jelenet bravúros ellenpontjaként — leüti a zongorán a hangot, amelyre majd, mélyen az éjszakából visszarezeg az egész szimfónia. De ez a zene szólal meg a Zikovék előadásán, kellően finomítva és továbbkomponálva.

A Gorkij-darab két alapvető a darab kompozícióját, történését egyaránt meghatározó mozzanatban hasonló (csaknem azonos) az O'Neill-drámával: 1. olyan emberi szituációt ábrázol, amely a szereplőkben a „másképpen kellene élni” túlságosan általános (és csehovi!) elvét a meggyőződésig viszi; 2. az adott szituációból a dráma szereplői közül senkinek sehová nem vezet kiút. Ez a két elem határozza meg és tartja össze a „mindennapi történés”-t, s ezek következménye a dolgok mögött meghúzódó, s — valamilyen formában és különböző mértékben — minden alakban ott vibráló egzisztenciális feszültség: itt kellene másként élni, de — úgy tűnik — valami miatt nem lehet. Képtelenek vagyunk másként élni, meghatározottságaink megakadályoznak ebben. Életünk bizonyos szempontból lefokozott lesz, s a meghatározottságok kejelölte mederben egzisztenciális vergődéssé szűkül. Az élet ilyen értelmű kilátástalansága természetszerűleg vonja maga után az értékek elbizonytalanodását, olyannyira, hogy a társadalomban való lét alapvető morális vonatkozású szabályai tág határok közti, mondhatni szabados értelmezést nyernek. (Gondoljunk például Zikov és Pavla házasságára, amely — nem utolsó sorban az előzmények miatt! — a polgári család intézményének megcsúfolása.) Ilyen szituációban a *válaszoló* lény, az ember, szükségszerűen *választó lénnyé* válik. A választáson itt olyan etikai magatartásformát értünk, amelylyel a személyiség önmaga lényegének társadalmi érvényességét éli meg.

A Gorkij-darabban a szituáció szükségszerű következményeként mindenkinek választania kell, aki képes erre. A főbb alakok közül Pavla és Celovanyeva képtelen a választásra, ösztönlények, akiknek a nem csak a Zikovék, de a Zikovék által megélt probléma is idegen. (Nem véletlen, hogy a darab végén egyedül ők hagyják el a birtokot.) — Zikov ez erő „filozófiája” képviselőjeként mindig önmagát választja, de nem morális, hanem köznapi értelemben. Hewern leleplezett üzelmei és fia öngyilkossági kísérlete döbbentik rá arra, hogy életében az erő önző felhasználása önmagára üt vissza. Zikov számára ennek tudomásulvétele nyitja meg az igazi, morális választás útját.

Választott szempontunkból a legizgalmasabb és — összetettebb alak kétségkívül Mihail, Zikov fia.

A választás jó értelemben vett, tettekre váltható lehetősége nincs benne, ezt környezete sem teszi lehetővé. De Mihail nagyobb léptékű emberi világot akar; az embert egyetemlegesen. Ezért ír verseket. E kettős szorításból az öngyilkosságba menekülne. Ez nem sikerül, a Gorkij-darab dramaturgiai logikája nem engedheti meg. Hiszen az öngyilkosság kitüntetett pozíciójú választás, amennyiben a végső és teljes választást prezentálja. De — paradox módon — az adott szituációban az öngyilkosság nem kiút, hiszen értelmetlen: az egzisztenciális vergődés itt nem lét és nemlét alternatíváját vetj fel, lényege éppen ez. — Mihail tehát a szélsőséges kilengéseket is megjelenítő átmenet a morális választás felé.

Az eddig tárgyalt alakok mindnyájan a morális választás lehetőségéhez jutnak el, drámai ellenpontjuk Muratov, aki ezt a lehetőséget szkepszise révén tagadja.

A dráma szereplői közül csak Szofja képes a morális választásra, ezért lényegében véve ő az egyetlen tisztán tragikus hős. A jövőt egyedül ő tudja hitelesen választani, a szabadság és a munka programjával.

A többiek — akik maradnak — az egzisztenciális vergődés után megtisztulva vállalják a maradást, ami önmaguk lényegének kiválasztását sugallja. De a sugallat minden bizonnyal illúzió marad: az ilyen-olyan meghatározottságok továbbra is érvényesülnek. Ebben az értelemben a maradás az ember morálisan tragikus választása.

A Ruszt-rendezés tovább fogalmazza ezt az üzenetet, a befejező, zseniális némajelenetben. Ez a jelenet az előadás „beszédhelyzete”, mindent ebből visszakövetkeztetve kell értenünk és értelmeznünk. Mit jelent az előadás végi enumeráció, amely panoptikummá válik?

Jelenti először a szereplők szembesülését a nézővel, azaz egy külső szempontú megközelítéssel. A darab ezzel kilép az időből, s időtlenné válik. (Az előadás során a díszletek közül csak a nyírfák s az egyik fának támasztott falióra maradnak mindvégig eredeti helyükön. Az óra ilyen elhelyezése a természet végtelenébe vetett ember s a természeti és társadalmi ember vágyott összhangjának gyönyörű jelképe!) Így a némajelenet, a panoptikum a szereplők szembesülése önmagukkal is, hiszen az időtlenségben ők is nézők, elvileg ugyanúgy ott ülhetnek a hatodik sorban, s önmagukra láthatnak. Ez a távolságtartás a Swinburne versre rímel: „...mintha ott se lettünk volna”. — Másrészt a panoptikum olyan mintha a szereplők tükröt tartanának a nézők elé: ilyenek vagytok, vagy ilyenek lehettek. A néző kényszerűen szembesül a darabbal. Ruszt üzenete az emberi esendőség vállalását, de az esendőségben is az ember morális tartásának szükségességét hagyományozza ránk, adekvát nyelven megfogalmazva.

BELÁNYI GYÖRGY

Country

1980 őszén már hírt adtunk lapunk hasábjain arról, hogy a JATE-nak „saját” country-együttese lett, azaz pontosabban: a Bluegrass boys zenekar a JATE művészeti csoportjai közé számít. Egy fellépés előtti próba után beszélgettünk Tárkány Imrével, az együttes vezetőjével az eltelt időszakról.

— *Milyen változást jelentett, hogy a JATE művészeti csoportja lettetek?*

— Az egyetem KISZ-szervezete támogat bennünket, anyagilag. Konkrétabban ez annyit jelent, hogy az elszakadt húrokat pótolják, a hangszereket javíttatják. Ez nagy segítség, hiszen a „szakmánkban” csillagászati árak vannak.

— *Mik voltak eddig a legkiemelkedőbb eredmények?*

— A tv-ben szerepeltünk 1978-ban, egy JATE-klubról szóló műsorban, és tavaly augusztusban a Szegedi Körzeti Stúdió levetítette az Egyetemi és Főiskolai Napokon arany fokozattal kitüntetett műsorunkat. 1979-ben szerepeltünk a rádióban. Régebben rendszeresebben jártuk az országot (Sopron, Debrecen, Budapest), most főleg Szegeden játszunk, a JATE-klub és a DÉLÉP klubja a törzshelyek. Készülünk a márciusban megrendezendő Egyetemi és Főiskolai Napok kecskeméti rendezvényére, reméljük, ismét sikeresen fogunk szerepelni.

— *Hogyan lehet a country műfajban kottához, lemezhez jutni?*

— Nagyon nehezen. Tavaly hoztak be néhány eredeti kottát, azokból vettünk. Lemezt csak úgy tudunk szerezni, ha az együttes valamelyik tagja vagy egy-egy ismerős hoz nyugatról, a magyar boltokban nincs.

— *Milyen műfajú számokat játszotok?*

— Bluegrasst, ragtime-ot, raget, néhány bluest, balladákat, táncdalokat. Az együttes felállása: hegedű, 5 húros bendzsó, gitár, mandolin, bőgő. Jelenleg basszusgitár van a bőgő helyett.

— *Mennyire népszerű a country Szegeden, és mennyire máshol az országban?*

— Azt hiszem, Szegeden a legnépszerűbb. Ezt a hagyományos amerikai folk-zenét először itt kezdték el játszani (Savanya István, Mackó László). Van egy állandó, lelkes törzsközönségünk.

— *Hátrányban van-e a „vidéki country” a budapestivel szemben? Milyen a kapcsolatotok a többi együttessel?*

— A 100 folk-ot, az Interfolkot több fellépési lehetőséghez juttatják, így országos szinten, a külföldről nem is beszélve, ismertebbek nálunk. Úgy gondolom, zenei tudásban felvesszük velük a versenyt, csak a menedzselésünkkel van a baj. Ha már támogat bennünket a JATE, akkor ezúton is kérjük, hogy biztosítsanak nekünk fellépési lehetőségeket más egyetemek klubjaiban. Mi szívesen zenélnénk Pesten és a többi vidéki városban is — ha meglennének a kapcsolatok, ha valaki segítene nekünk az ügyintézésben.

— *Köszönöm a beszélgetést*

MÓROCZ KÁROLY

Hévizi Ottó

részlet Margita leveléből

„Akarom, ha a dal végére jár,
Akarom, hogy légy, ha nem is [vagy lévő
S vedd magadra én zilált [hívőségem
Egy mindent betelítő csak-egy [nőben.”
(Ady)

maga

odaállt tarkójának háttal
vagyis hitte holott lehetetlen
és összekulcsolt kezébe zárt
belül hogy visszakapjon valamit

megszerezte újra ami már
csak fohászokból elorzott erő
egy leplezett profán mutatvány
fenn az elhagyott kupolában

kinek a kezét várta volna
csuklóján kinek a szorítását
hisz tudta hogy arcával fizet
akiben hívőségét fölleli

hogy egyáltalán veszíthessen
alkotott valami veszthetőt
zajokból visszahajló térből
átváltozott méltó félelemmé

csak a zuhanás esélye az
rázhatta föl hogy létezik hogy él
még akkor is hogyha a puszta
lendület közepe mozdulatlan

még akkor is hogyha a tömött
vermek vízszintes lépcsők idején
visszanyert magasság nem több [csak
egy árnyékbavont holtfáradt [mosoly

Józsa Fábián

Ősz (II.)

az égen habarcsos ládák
holdig toronyló falak
— vonuló madárrajoknak háló —
reflektor ragyog az égen

lenn a nyakörvétől oldott
szél szaglász kutat eretnek
szavakat hajszol rugaszkodva
a földről toroknak támad

fekete a szem kútvize [visszarúgnak
a szívnek a bordák az agy
tömlőit zörgetj rázza —
vergődik a mélyrenyelt indulat

Nagy János

Találkozás

a találkozás
kegyetlen a délután szélén

sárga szélcsendben
szembenézel önmagaddal

tátogó álkapcsok közé ugrasz

ez sem megoldás

Józsa Fábián

Latinovits-monológ

— sínen —

(f)elfordulok
a rendnek túlontúl
józan vagyok
agyamban aranypénzek
rajta
raboljatok

(f)elfordulok
a törvény kínálta
tér elfér a tenyeremben
nélkülem űzd tovább
hazárd
játszmádat történelem

(f)elfordulok
most kattan az óra
sejtjeim töltve
robbanó töltetekkel
sistereg
az erek gyújtózsinórja

ózsa Fábián

Két négysoros

in memoriam J. A.

árusítom magamat
zsong a koponya-csarnok
olcsón mérem a velőt
gömbölyödnek a szatyrok

•

már mindent értek
a dolgokat a helyükre tettem
sínen vagyok
síneken fekszem

Varjasi Attila

Egérszürke ima

a semmi peronján
vacogva menekülök
ezernyi mosolyplakáton
körözöd a szívemet
az értelem csillogó
vonatai átdübörögnek
és a kijáratot rommáénekelte
hangod
emlékeim fagyosan
át meg átfújják hajam
s kígyóhideg síneken
tolat előttem le s föl
ifjúságod
a fájdalom harsányan
kínálja vérszínű újságjait
s kővé púposodott
lábaim előtt
a menekülés
macskazöld szemeidben
a végtelenbe zuhanok
erőm már csak
egértánc

tested naparany felhői
imádban az égre ragyognak
szemem fekete tükrében
reményarcokat csillagokká
zúz a lábad
csóktalanságtól véresre
dagadt szájjal
nemreméléssel megkorbácsolt
háttal
térdepelésbe fagyott lábakkal
hajad aranyszuronyainak
megadom magam

Hévizi Ottó

nárcisz

a senkiföldje nem tilt és nem tanácsol
visszafogad egy észlelő közegbe
mint zárványok élő anyagba reitve
vagy egy mozdulat mely elpusztulna máshol

ami van az érintetlenül határol
majd körül tiszta áramló figyelme
magába zár mielőtt észrevenne
téged és eloldoz végleg önmagától

valahonnan egy kedves megszólítás
kiléted mindig fölfedi s arra vár
hogy szóli ha nem-szólíthatónak is hiszed

de fölébe hajolva egy elhagyott
tárgy mind alaktalanabb és mind nagyobb
lesz a lélegzetedtől felzavart vizen